

Г. С. Бабічева,

Національний Університет Оборони України, м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ АКТУАЛЬНОЇ КОГНІТИВНОЇ МЕТАФОРИ В АНГЛОМОВНОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено актуальним проблемам дослідження когнітивної метафори у сучасному англомовному військовому дискурсі. Автор розмірковує над важливим аспектом функціонування когнітивної метафори як інструменту комунікативного впливу на свідомість реципієнта. Такий прагматичний підхід дає змогу моделювати та відображати структурні елементи свідомості учасників дискурсу, базуючись на аналізі аксіологічних домінант, метафоричних моделей і стереотипів, зокрема концептуальних сутностей та фреймів.

Ключові слова: когнітивна метафора, дискурс, концептуальна сутність, метафорична модель, аксіологічна домінанта.

Статья посвящена актуальным проблемам исследования когнитивной метафоры в современном англоязычном военном дискурсе. Автор размышляет над важным аспектом функционирования когнитивной метафоры как инструмента коммуникативного воздействия на сознание реципиента. Такой прагматический подход позволяет моделировать и отображать структурные элементы сознания участников дискурса, основываясь на анализе аксиологических доминант, метафорических моделей и стереотипов, концептуальных сущностей и фреймов.

Ключевые слова: когнитивная метафора, дискурс, концептуальная сущность, метафорическая модель, аксиологическая доминанта.

The article is devoted to important issues of cognitive metaphor investigation in modern English military discourse. The author dwells on the crucial aspects of cognitive metaphor as a tool of influence on the recipient. This pragmatic approach enables to make up and reveal structural elements of consciousness of discourse participants, relying on the analysis of axiological dominance, metaphorical models and stereotypes, theory of concepts and frames.

Keywords: cognitive metaphor, discourse, conceptual entity, metaphorical model, axiological dominant.

Безсумнівним є той факт, що когнітивна метафора виступає одним із домінуючих засобів концептуальної семантики в різних лінгвокультурах. В метафорі відбивається спосіб мислення людини, зумовлені національними культурно-специфічними особливостями та хронотопними характеристиками, що відображають образні уявлення індивіда в проекції на час та простір. Сучасна когнітивна лінгвістика досліджує метафору як спосіб пізнання реальної дійсності, структурного впорядкування та пояснення об'єктів картини світу. Подібне твердження знайшло відображення в роботах відомих лінгвістів сучасності, а саме Дж. Лакофф, М. Джонсон, Н. Д. Арутюнова, А. Н. Баранов, Г. Вежбицька, Ю. Н. Караулов, О. С. Кубрякова та ін.

Як відомо, концептуальні метафори є невід'ємною складовою культурної парадигми носіїв мови, більшість з яких викарбувані у свідомості носіїв мови і вже не усвідомлюються як метафори [4, с. 210]. Тривалий час увага науковців була прикута до вивчення метафоричності політичного дискурсу, а також дослідження метафори «війна» спрямоване на виявлення інгерентних характеристик та прагматичного потенціалу у різних видах дискурсів: політичного, медійного, релігійного, рекламного, медичного, тощо. Відповідно метафоричність військового дискурсу потребує окремого дослідження, оскільки цей вид дискурсу містить деякі експліцитно нейтральні, на перший погляд метафори, які мають прихований антигуманний контекст у текстах військових промов, лекцій та статей.

Згідно теорії концептуальної мілітаристської метафори Дж. Картера ідеологічне підґрунтя формується саме на основі метафори. Тому метафоризація сучасного військового дискурсу визначає актуальні тенденції морально-психологічного впливу на військових для складання стратегічної картини майбутньої боротьби. Більшість метафоричних образів відображає типові для англійської лінгвокультури уявлення про взаємодію військових та громадянського суспільства, бойові дії та мирне життя та внутрішні відносини учасників дискурсу відповідно до їх рольових призначень.

Наявність метафор, що репрезентують інші концептуальні сутності є проявом втілення прототипічних структур, зокрема фреймів, що допомагають підміняти існуючі поняття та образи з конкретних на уявні. Таким чином, метафори впливають на спосіб пізнання дійсності реципієнтом, формують його світогляд, стають засобом прихованої або явної маніпуляції.

Такий спосіб порушення загальноприйнятих угод між комунікантами є способом впливу на емоції та почуття, що є характерною ознакою риторики характерної для спілкування, особливо з пострадянською аудиторією: «Прагматический потенциал модели (сценария, фрейма, слота) – это типовое эмоциональное воздействие, которое способно оказать соответствующее высказывание на адресата» [3, с. 183].

Необхідно, також, звернути увагу на те, що використання стійких метафор, або подальше перетворення метафори на цитату пов'язана з ідеологічною складовою будь-якої промови в армії. Впровадження ідеології та стереотипів у мовлення, формує пресуппозиції для розуміння та тлумачення військових дій та носить суб'єктивний характер. Зокрема в дискурсі, згідно твердженню А.Н.Баранова, «метафори оказываються наиболее часто цитируемой составляющей, которая задает не только тему обсуждения, но и ее предварительную оценку» [1, с. 189]. Тому, метафора часто слугує інструментом для маніпуляції свідомістю військових поряд з іншими вербальними та невербальними засобами.

Серед найбільш розповсюджених концептуальних сутностей, що набувають символічного метафоричного значення в військових публіцистичних текстах, можна виділити наступні групи: *будівля, рух вперед, дорога, родинні відносини, спорядження, наука, театр, обмундирування, кольоровий спектр, організм.*

Традиційно метафори пов'язані з рухом, дорогою, будівлею відносяться до активної перспективи, організм – до перспективи природної, а фауну та родинні зв'язки до перспективи недостатнього контролю [2, с. 109]. Але частотність їх залучення у різних типах дискурсу буде відрізнятися, диференціюватися з оціночною конотацією та метою аплікації.

Слід зазначити, що лексика, використана для створення метафоричного образу є культурно і ментально зумовлена особливостями сприйняття об'єктів реальної дійсності представниками різних націй. Сили НАТО є ключовими учасниками сучасного англомовного військового дискурсу, тому саме вони визначають мовленнєві домінанти для впливу на свідомість реципієнтів, детерміновані, звичайно, мовленнєвою картиною світу американців та європейців. Ментальний і культурно-специфічний корпус метафор у військових текстах складають такі, що відносяться до кольорового спектру, флори та фауни за ареальною ознакою, історично марковані метафори за принципом участі у бойових діях минулого.

Але існує певний набір стійких, традиційних для військового дискурсу метафор, які є інтернаціонально зрозумілими. Саме таку групу складають нейтральні метафори руху, родини, дому, які є важливими аксіологічними домінантами будь-якої культури. Звичайно, подібні метафори частково спрощують процес сприйняття та когнітивної обробки інформації, особливо у великих обсягах.

За частотністю уживання метафори групи «фауна» представлені у меншості і здебільшого оснований на стереотипному асоціативного уявленні про представників різних культур: *Success in Afghanistan will depend on the dubious premise that a bull will not tire as quickly as a Russian bear*. Метафорична концептуалізація подій у Афганістані накладається на більший рівень категоризації – опозиції: ми – *a bull* – сильні та витривалі, залишились в Афганістані для підтримки миру, та вони – *Russian bear* – *слабкі, несміюкі*, вийшли з боротьби першими.

Метафори організму також представлені малочисельною групою в військовому дискурсі і служать для наголошення на важливості певної інформації: «*..the lifeblood of their analytical work*». Переважно метафори пов'язані з організмом людини викликають сильну емоційну реакцію, та мають суб'єктивне оціночне забарвлення, що є не припустимим у військовій комунікації. На відміну від медіа дискурсу, де метафори із компонентом *blood* та *heart* (*with cold blood, a single bloody night*) для опису військових конфліктів та подій є достатньо поширеними.

В військовому дискурсі метафорична група «сім'я, родинні зв'язки» є найбільш контрольованою сферою, яку часто включають до військових лекцій та промов. Сили альянсу активно просувають модель демократичного батьківства, виконуючи роль глави сім'ї: «*In the end its like parents and their children – you discipline them for their misbehaviour – not because you don't like them and you tend to use a punishment that is just enough to make the point – you use restraint*». У більш широкому попередньому контексті ми дізнаємося, що в ролі батьків виступають сили підтримки миру (*a peace support force*), під дітьми метафорично називають країну, яка веде військові дії проти миротворців (*a belligerent party*). Позитивна оцінка поданої метафоричної групи приховує агресивне нав'язування конфлікту та військових дій представниками НАТО, та служить засобом маніпуляції свідомістю військових.

Акцентуалізація обов'язкової бінарної опозиції військового дискурсу «свій-чужий, захисник-ворог», позначається відповідними маркерами *within-outside* або *internal-external: all other military work within and outside of the mission area*, яку реалізовано у подальшому метафоричному представленні військ як родини та кола друзів: *After the three post-Cold War enlargement rounds... consensus is a challenge in our extended family. The Alliance has not only to take care of its internal family life but also to manage relationships with its growing circle of friends*.

На розмежування світу на своїх та чужих, вказує метафоричне осмислення кольору військовими, оскільки часто колір форми виступає ключовою розпізнавальною ознакою підтримки дружніх або ворожих сил. В свою чергу, семантика кольору, певні лінгвокультурні асоціації пов'язані з колоремами додають метафоричному образу певного психоемоційного забарвлення та додаткову оціночну конотацію: *Fusion Centers and CJ2 shops are overwhelmingly focused on «red» activity – concerning the enemy – devoting relatively little effort to «white» activity – the Afghan population, economy, development, and government*. Тобто метафоричність представлення кольору у військовому нарративі включає міжкультурну складову. В уявленні американців та європейців червоний колір крові та агресії, який присутній в формі талібів, уособлює зло, а білий колір символізує невинне населення Афганістану, яке треба визволити та надати допомогу: *The intelligence community – the brains behind the bullish might of military forces – seems much too mesmerized by the red of the Taliban's cape*.

В деяких випадках семантика кольору метонімічно (оскільки вказує на колір форми одягу) уособлює ворога чи дружні війська, що звучує концептуальний простір сприйняття військовими інформації до простору «свій-чужий», а чужий – це ціль, ворог, що уособлює зло, тому навіть нейтральні кольори можуть набувати негативної інтерпретації у свідомості реципієнта: *... Insider Attacks (formerly referred to as Green-on-Blue incidents) have had a negative impact on the Coalition mission in Afghanistan*. В цьому випадку колір уніформи сил НАТО – зелений – протиставлено кольору уніформи місцевих збройних сил у країні, де відбувається конфлікт, які залучені до підтримки миру – блакитному. Слід зауважити, що для кращого розуміння значення деяких метафор необхідно володіти фоновою, екстралінгвістичною інформацією. Це частково зумовлено заангажованістю військових сил у всьому світі.

Окрім кольору, метафоричного осмислення у військовому дискурсі набувають інші частини військового обмундирування та амуніції, а саме уніформи, зброї, засобів пересування. У мілітаристському дискурсі зрозумілими для сприйняття повинні бути речі знайомі кожному військовому та стереотипні. Переважно такі метафори пов'язують із правими військовими силами та мають позитивне або нейтральне відношення мовця

для активного нав'язування односторонньої оцінки конфліктних дій: *to trigger ... legal responsibility, the force will be tailored (adjusted in size and capability), contributing to the military effort as 'as boots on the ground', It is also a driving engine of NATO's military transformation.*

Одну з найбільших метафоричних груп представлено лексико-стилістичними номінаціями «активного руху та руху вперед». Інтенсивність цього руху представлено у динаміці розвитку від відбитку ноги до подорожі на позначення військової експансії: *These were bold steps towards ...; It is not about expanding our footprint into other parts of the world; NATO's partnership policy has always been a two way street. But that journey is not yet complete. On this journey, there are no shortcuts;* Переважно метафора в цій групі виконує евфемізуючу функцію для виправдання жорстокості і агресії та інструменту маніпуляції. Метафора руху активно посилюється епітетами, що гіперболізують швидке пересування та номінаціями засобів для його здійснення.

Метафори групи «Будівля, архітектура» є досить широко представлені і притаманні переважно американській і сучасній європейській культурі та реалізуються за рахунок метонімії: *Our commitment to keep our doors open has to be matched ... to do what it takes to go through that door when the time is right. It opens the prospect of a better future for all of us ...; And NATO's door does not open automatically just because you stand in front of it.* Такі метафори вже давно стали стійкими і залучаються майже до кожної промови до військових та статей за темою дискурсу. Вони мають позитивний, створюючий характер та імпліцитно запрошують країни, які ще не приєдналися до альянсу долучитися до спільної справи. Україна, як правило, представлена країною з нерішучою військовою політикою, яка стоїть перед дверима та не наважується зайти. В цьому випадку метафора слугує засобом подолання складної комунікативної прагмалінгвістичної ситуації.

Сучасний підхід до ведення бойових дій вимагає використання у текстах неологізмів та принципово новітніх епітетів, що не може не позначитися на виборі лексичних відповідників в військовому дискурсі. Замість звичних та традиційних словосполучень, щодо ведення бойових дій – *tactical, armed, combat conflict* – ми зустрічаємо наступні – *cyber, hybrid, innovative operations*. Поступово функціональні та номінативні ознаки термінологічного апарату сучасної глобальної комп'ютерної мережі стають характерною ознакою військової лексики.

У військовому дискурсі застаріла, стерта і новітня, неологічна метафора можуть співіснувати у площині одного тексту, в такому випадку старі метафори можуть набувати нового значення в контексті. Так, традиційне метафоричне сприйняття військового конфлікту, як театру бойових дій передбачає наявність всіх ключових слотів фрейму «Війна», а саме: Місце дії, поле бою – *theatre, stage*, Учасники, військові – *actors, civil actors, security actors: The Immediate Response Force has joint theatre troops*, інструменти та військові дії – *to play one's part, role: We will continue to play our part in reinforcing arms control*, набувають нового значення у військовому дискурсі завдяки сучасним реаліям ведення бою.

Військовий конфлікт поступово переходить із природного простору у віртуальний простір та політичну площину. Саме політики різних країн стають учасниками бойових дій: *Ukraine is a potential game-changer*, або пересічні громадяни, які активно спілкуються у соціальних мережах: *These (citizens) are cyber volunteers who...*, театр бойових дій трансформовано у віртуальний інформаційний простір – *cyber space*, або у гру – *game*, сценарій якої також схожий на театральну виставу. Таким чином, конвенціональна природа військових дій поступово трансформуються у принципово новий вид ведення бою – інформаційну боротьбу у віртуальному просторі, тому військовий дискурс стає частиною гіпердискурсів – медійного та інтернет-дискурсу.

Іншою помітною тенденцією є використання лексичних номінацій із різних галузей науки: фізики, математики, біології для створення метафоричного образу у військовому дискурсі, що підтверджує твердження про активну перспективу військового дискурсу та дискурсу конфлікту. Рух вперед, основа наступального акту агресії, може існувати тільки за рахунок активного розвитку, зокрема наукового, що сприяє появі новітніх технологій, які складають основу військового озброєння: *We have sought to advance the idea that alongside kinetic power there is potentially a more behaviourist approach ... or arguably more effective than kinetic power in future conflict; A situation of on-going kinetic hostilities amounting to an armed conflict; It's an attempt to square the circle; Let's stop looking at each other through the prism of the past.*

З іншого боку, аналітична складова сучасного військового конфлікту вимагає чітких, точних порівнянь, яке спрощує вплив на реципієнта інформації та підсилює каузальну природу метафори. Наукова термінологія, яка характеризується фіксованістю, точністю, позбавленням емоційного забарвлення якнайкраще спрощує семантику військового конфлікту, але в той час за науковим стилем мовлення можуть приховувати справжні мотиви та причини його виникнення: *...An armed conflict' as a compromise formula with respect to the scope of the law of armed conflict.*

Цікаво, що під час наведення аргументації, конвенціональні та нові метафори військового дискурсу виконують різні функції. Так, вже існуючі метафори актуалізують в свідомості реципієнта вже існуючий когнітивний досвід, в той час коли нові метафори, притаманні мові автора, створюють нові концепти для утворення образів та уявлень, та нові фрейми для утворення нових сценаріїв, що обумовлюють подальші дії військових.

Більшість стійких метафор частотно повторюються в текстах різних авторів, а менша їх частина є індивідуально-авторськими, у військовому дискурсі навіть нові метафори поступово стають стійкими: *...the international financial crises proved to be a major game-changer inside and outside of the Alliance. Given these game-changers it is a NATO's task to find ways to adapt... from operational engagement to operational readiness; Missile defense has the potential to be a real game changer – for the better.* Параметр стійкості та індивідуалізації вживання метафори у мовленні детермінований, як правило, різною імпліцитною направленістю висловлювання тексту військового дискурсу, а саме спонукаючий та інформаційний. Спонукаюча частина передбачає опис ознак об'єктів або явищ, їх емоційне сприйняття, яке приховано нав'язується учасникам дискурсу, у

частині фактуальної інформації (інструкції, повідомлення) акцент зроблено на співвідношення та взаємодію цих об'єктів або інструкцій щодо дій відносно цих об'єктів, що більш притаманно для військової комунікації загалом.

Таким чином теорія когнітивної метафори знаходить своє актуальне відображення в текстовому корпусі англomовного військового дискурсу. Оскільки військовий дискурс повинен бути позбавлений емоційних характеристик, дескрипторів, метафори служать інструментом прихованого впливу на свідомість та психо-емоційні реакції учасників комунікації, а також засобом подолання комунікативних труднощів зумовлених специфікою мілітаристського спілкування. Результати дослідження доцільно застосувати при подальшому вивченні військової метафори в мові англійських ЗМІ; взаємодія та реалізація різних типів дискурсу в контексті військового дискурсу є також цікавими з точки зору подальшого наукового аналізу.

Література:

1. Баранов А. Н. Очерк когнитивной теории метафоры // А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М., 1991. – С. 184–193.
2. Будаев Э. В. Когнитивная метафора и политический дискурс: методологические вариации // Дискурс, концепт, жанр: коллективная монография / Отв. ред. М. Ю. Олешков. – Н. Тагил : НТГСПА, 2009. – С. 86–124.
3. Чудинов, А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000). – Екатеринбург : изд-во УГПУ, 2001. – 238 с.
4. Lakoff G. Johnson M. *Metaphors we live by*. – University of Chicago Press, 1980, 2003. – 256 p.
5. International week in Kyiv «NATO: common responses to common security challenges»: Syllabus and Readings. – Kyiv-Rome-Oberammergau : UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2012. – 130 с.
6. International week in Kyiv «NATO after Afghanistan»: Course Guide. – Kyiv-Rome-Oberammergau : UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2014. – 142 с.